

Маматжанова Ф.К.

КЫРГЫЗСТАНДА АЯЛДАР КЫЙМЫЛЫНЫН ИЗИЛДЕНУУ ДЕНГЭЭЛИ

Маматжанова Ф.К.

УРОВЕНЬ ИССЛЕДОВАНИЯ ДВИЖЕНИЯ ЖЕНЩИН В КЫРГЫЗСТАНЕ

F.K. Mamatzhanova

THE LEVEL OF STUDIES OF WOMEN'S MOVEMENTS IN KYRGYZSTAN

УДК: 316.376

Аялдар кыймылынын изилдениши көптөгөн белгилүү илимий булактарга таянат жана түрдүү окумуштуу, изилдөөчүлөрдүн каралуучу маселесинин өзөгүн түзүп келет.

Проблема исследования женского движения требуют изучения первых источников и других научных изысканий ученых.

The problem of studying women's movements need to be studied first sources and other research scientists.

Аялдар кыймылдары жөнүндө тарыхый - социологиялык изилдөөлөр өткөндөгү, учурдагы аялдар кыймылын талдоону ичине алгандыгы менен актуалдуу.

Өткөндөгү аялдар кыймылынын тарыхы, сабактары азыркы аялдар кыймылынын өзөгүн түзүп, эмансипациянын, феминизмдин, гендерлик теңдиктин алгачкы толкуну жана ажырагыс бөлүгү болуп калат. Аялдар кыймылында – “тап” түшүнүгү жана “гендер” категориясы коошпой, анын социалдык өзгөрүүлөр процессиндеги ролу, таасири танылып келген учурлар да кездешет.

Аялдар кыймылынын тажрыйбасын, түрдүүлүгүн ар кандай маданий-саясий жана мейкиндик – убакыттык контекстте бир түзүлүшкө топтоо мүмкүн эмес. Ошондон улам да коомдук башка кыймылдарга бирдиктүү аныктама айтууга болбогондой эле “аялдар кыймылына” да белгилүү бир чектелген аныктама айтууга болбойт. Бирок, аялдар кыймылына жалпы түшүнүк берүүгө болот. Демек аялдар кыймылы – аялдар активдүүлүгүнүн уюмдашкан формасы болуп эсептелет. Ал активдүүлүк аялдарга же белгилүү бир социалдык топко багытталып, алардын талаптарын аткаруу үчүн кызмат кылат.

Аялдар кыймылдары алгач саясий максаттардан алыс болуп, феминисттик мүнөзгө ээ болуп саясий уюмдашуулардан көз - карандысыз, автономдуу болгон. Кийинчерээк 1980-жылдардан баштап саясий чөйрөдөгү теңдике, “гендерлик теңдике” жетишүү аракети күчөйт. Бул дегени жарандык кызыкчылыктар үчүн жалпы демократиялык эркиндиктерге аракеттен айырмаланып, аялдардын коомдук иш – аракеттеринин спектри түздөн – түз саясий чөйрөгө бурулат да, мамлекетти башкаруу чөйрөлөрүндөгү шайлоолорго катышуу негизги максатка айланат.

Аялдар кыймылынын изилдениши буга чейинки көптөгөн, белгилүү илимий булактарга таянат.

Ч.Ч.Валиханов, Т.Загряжский, Г.Гинс аттуу окумуштуулардын эмгектеринде¹ кыргыз аялдарынын кулчулук абалынын өзөгү ачылып андан арылуунун жолу көрсөтүлбөсө да, кыргыз аялдарынын оор абалы жөнүндө маалымат берилет.

Белгилүү этнограф С.М.Абрамзондун изилдөөлөрүндө аялдар маселеси коомдук турмуштун этносоциалдык жана маданий - турмуштук аспекти-синде үй - бүлө, нике фонунда чагылдырылат.

Советтик Кыргызстанда аялдар маселеси атайын илимий изилдөөлөрдүн негизги темасы болбосо да, бул маселенин камтылышы чоң жетишкендик эле.

XIX кылымдын аягында жумушчу табынын кызыкчылыгы үчүн күрөштө, жумушчулар кыймылы менен бирге аялдар маселеси да көтөрүлөт. Бирок аялдардын саясий, экономикалык көз – карандысыздыгын - белгилүү бир деңгээлде Улуу Октябрь революциясы камсыз кылды.

Бул маселедеги изилдөөнү А.И. Нухрат жүргүзүп аялдар клубдары, коомдук уюмдары жөнүндө кенен кеп кылып, Кеңештерге Чыгыш – аял эмгекчилеринин тартыла баштаганы айтылат².

П.М.Чиркованын монографиясында мурда каралбаган кээ бир аялдар маселелери кеңири чагылдырылган. Айтсак, аялдар бөлүмдөрүнүн, аялдар уюмдарынын иштөө принциптерине токтолгон. “Феодалдык-байлык” калдыктардан толук арыла элек коомдо аялдар маселесинин көтөрүлүшүнүн өзү партия үчүн эң чоң милдет болгон. Мындай иш чараны Чыгыш аялдарынын арасында жүргүзүү үчүн, алар жашаган аймактын, улуттун шартын эске алуу жана ага ылайык иш алып баруу маанилүү эле.

Аялдардын коомдун саясий жашоосундагы активдүүлүгүнүн негизги шарты болуп аялдар арасындагы жалпы сабатсыздыкты жоюу болгон. Ал үчүн аялдар бөлүмдөрү “Дыйкан аялдар үйүн”

¹ Валиханов Ч.Ч. Собр.соч В5т. – Алма-Ата: Наука, 1968; Загряжский Т., Быт кочевого населения Чу и Сыр-Дарьи // Туркестанские ведомости. – 1874. - № 27; Гинс Г. В Киргизских аулах. Очерки из поездки по Семиречью.// Туркестанский сборник. – 1915. Т.555.

² Ельмуратова Б.Ж. Вопросы историографии женского движения конца XIX в.- 20-годов XX века. Павлодар, Казакстан. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/istoricheskaya-rol-zhenshchiny-v-sotsialno-ekonomicheskoi-i-kulturnoi-zhizni-kyrgyzstana-xx-#ixzz381LdCij>

ачышкан. Ал жерде сабатсыздыкты жоюу боюнча мектептер ачылган³.

Чыгыш – аялдарынын арасында сабатсыздыкты жоюуда орус – аял коммунисттеринин салымы чоң болгон. Мисалы, атап айтсак – Н.Успенская, Д.П.Дорофеева, А.И. Ворожеева, Е.И.Наседкина, Н.В.Мананникова, А.И.Назарова ж.б.

Өлкөдөгү (СССР) аялдар кыймылынын негизги органы болуп, аялдар кыймылынын бардык жагдайдагы маселелерине жооп бере алган “Коммунистка” журналы болуп – БКП(б) БК нын аялдар бөлүмүнүн органы болгон. Бул журнал бүтүндөй аялдар басмасын көзөмөлдөп турган. 1920-1930 жылдар, он жыл аралыгында чыгып турган бул журналдын жооптуу редактору Н.К.Крупская болгон. Журнал беттеринде тынымсыз союздук республикалардагы аялдар абалы, алардын иш аракеттери, тажрыйбалары, теориялык – багыттамалар, эзүүнүн формалары жана анын кесепеттери жөнүндө ачык жазылып турган.

1956-жылы КПССтин XX съездинен кийин жанданган аялдар маселесине карата теманын изилдениши бул жааттагы булактарды да жандандырды. Т.К.Ташевскаянын изилдөөсүндө Кыргызстандагы билим берүүнүн өнүгүүсү ачылат. А.Апышева, С.Бегматовалар болсо республикадагы аялдардын статусунун өзгөрүүсү тууралуу айтышат. Коомдук турмуштун бардык чөйрөсүндө аялдардын аткарган ролу тууралуу СССРдин БСБнын справочниктеринде: “Женщины в СССР” (1980-1989); ЦСУ Кыргызской ССР; “Женщины Кыргызской ССР” (1960,1977); Женщины и дети Кыргызской ССР” (1987) кеңири маалымат берип турган.

Советтик курулушту чыңдоого аялдардын тартылышы туурасындагы кээ бир маалыматтар Д.Малабаеванын, А.И.Измайлованын, С.Керимбаеванын, Б.Д. Чыймылованын “История Киргизии” аталышындагы монографиясында (Ф. 1963) да кеңири чагылдырылган.

К.А.Бектурганованын “Кыргыз жеринин кыздары” аттуу китебинде⁴ патриархалдык – уруулук адаттардан запкы жеген, басынтылган аял – мусулмандардын боштондугуна жетишкен жана ошондой эле социализм идеясынын рухунда коомдун жаңыланууларына салым кошкон кыргыз кыздары, бирмембир саналган. Алгачкы совет бийлигинин учурун-

дагы аялдардын маалымат – түшүндүрүү иш-аракеттери, жаңы коомду кабыл алуу кыймылы, белгилүү аял – инсандардын турмушу менен чагылдырылган.

1990-жылдан баштап аялдар маселеси, эгемендүү мамлекеттин, демократиялашууга айкын жол алган кыргыз коомунун, каралуучу маселесинин өзөгүн түздү. Аял-эркек тендигине арналган симпозиумдар, илимий конференциялар, төгөрөк столдор биринин – артынан бири өтө баштады. Аялдар темасы негизги, курч суроого айланып гендерлик изилдөөнүн өнүгүшүнө А.К.Карасаевдин, Р.Т.Айтматованын, А.С.Табышалиевдин, М.А.Карыбаеванын, Э.И.Исмаилова, Б.Т.Тугельбаев, А.Б.Элебаева, Т.А.Аттокуров, Г.К.Ибраева, Ж.Момбекова, Д.А.Мусаева, М.М.Эдилова, Т.Шайдуллаева, Д.Э.Шукурова, С.Д.Хамзаева ж.б. чоң салымдарын кошушту⁵.

Адабияттар:

1. Валиханов Ч.Ч. Собр.соч В5т. – Алма-Ата: Наука, 1968; Загряжский Т., Быт кочевого населения Чу и Сыр – Дарьи // Туркестанские ведомости. – 1874. - № 27; Гинс Г. В Киргизских аулах. Очерки из поездки по Семиречью.// Туркестанский сборник. – 1915. Т.555.
2. Ельмуратова Б.Ж. Вопросы историографии женского движения конца XIX в.- 20- годов XX века. Павлодар, Казакстан. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/istoricheskaya-rol-zhenshchiny-v-sotsialno-ekonomicheskoi-i-kulturnoi-zhizni-kyrgyzstana-xx-#ixzz381LtDCij>
3. Бектурганова К.А. Историческая роль женщины в социально-экономической и культурной жизни Кыргызстана: XXвек. Тема дисс. –Б., 2009.
4. Бектурганова К.А. Дочери земли Кыргызской. – Б.: “Бийиктик”, 2007.
5. e-history.kz/ru/contents/view/1402.

³ e-history.kz/ru/contents/view/1402.

⁴ Бектурганова К.А. Дочери земли Кыргызской. – Б.: “Бийиктик”, 2007.

⁵ Бектурганова К.А. Историческая роль женщины в социально-экономической и культурной жизни Кыргызстана: XXвек. Тема дисс. – Б., 2

Рецензент: д.филос.н., профессор Аттокуров Т.А.